

УДК: 332.3:332;519.863

ПЕСЧАНСЬКА І.М.

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті розглянуто проблему раціонального використання й охорони земельних ресурсів та запропоновано напрям її вирішення – розвиток інноваційно-орієнтованого землекористування, обґрунтовано його теоретичні аспекти.

The article is devoted to the problem of rational usage and land protection. The way of solving of the problem is offered. Namely, development of innovation land tenure. The theoretical aspect of development of innovation land tenure are formulated.

НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ розвитку економіки України особливо гостро стоїть проблема раціонального використання й охорони земельних ресурсів. При цьому її не можна розв'язати як силовими методами, так і односторонніми намаганнями землевласників та землекористувачів. Стратегічний напрям підвищення рівня ресурсо-екологічної безпеки ґрунту, головного фактора життєдіяльності нинішнього й наступних поколінь полягає у радикальній перебудові взаємовідносин між людиною і земельними ресурсами. З метою вирішення окресленої проблематики необхідно залучити землевпорядників, економістів, політиків, фахівців різних галузей промисловості та аграрного виробництва, діяльність яких пов'язана з використанням земельних ресурсів.

Осмислення складності вищезазначеної проблеми дозволяє зробити висновок щодо актуальності переходу на інноваційну модель розвитку землекористування, яка враховує особливості функціонування суспільства на сучасному етапі та закономірності процесів використання земельних ресурсів і вплив на них інтенсивної виробничої діяльності, допустимі рівні антропогенних навантажень тощо.

Перехід до інноваційного розвитку землекористування потребує тривалого часу та відповідних методологічних розробок, нормативно-

правового та інформаційного, організаційного забезпечення тощо.

Переорієнтація на інноваційний вектор розвитку землекористування окреслилася в останні роки незалежності країни. Це яскраво простежується у наукових джерелах вітчизняних вчених: В.В. Горлачука, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Л.Я. Новаковського, А.Я. Сохничя, Ю.І. Стадницького, В.М. Трегобчука., Третяка А., Ю.Ю. Туниці, П.П. Руснака та ін.

Незважаючи на значну кількість праць цих авторів, і досі залишається багато актуальних, але не розв'язаних проблем, які б розкривали теоретико-методологічні аспекти інноваційного землекористування, не визначено єдиного, загальнопризаного підходу щодо його розвитку. Тому саме цій проблемі присвячена дана стаття. Її метою є узагальнення існуючих теоретичних засад інноваційного землекористування, дослідження його актуальності в забезпеченні раціонального використання земель та їх охорони.

Дослідження концептуальних підходів [7; 8; 9; 10] щодо побудови моделі інноваційного розвитку землекористування дозволило зробити попередній висновок: розвиток вітчизняного землекористування на основі “антропогенної” парадигми зайшов у безвихідь. Так званий прогрес реаль-

но є регресом. Це видно з того, що діяльність землевласників та землекористувачів спрямована насамперед на необхідність інтенсивного використання ґрунту з метою виробництва максимальної кількості сільськогосподарської продукції, не беручи до уваги те, що фізичний товар (продукція) – це тільки інструмент для вирішення тимчасових фінансових проблем господарюючих суб'єктів на землі. За таких умов виробників невідмінно очікують проблеми, пов'язані з руйнуванням ґрунтового покриву як біокосного природно-історичного тіла.

Така ситуація є несумісною з концепцією захисту та поліпшення якісного стану земельних ресурсів. При цьому декларації щодо раціонального використання й охорони земель залишаються звичайним гаслом, оскільки землевласники та землекористувачі всіляко чинять опір впровадженню “екологічних” законів у процес використання землі, посилюючись на значні витрати на виробництво продукції, що підриває їх конкурентоспроможність. Споживацьке ставлення до земельних ресурсів породило нові орієнтири, які можна визначити висловом “дохід”. Відповідно надмірне захоплення матеріальними цінностями сформувало споживацьку філософію в землекористуванні, яка стала джерелом усіх його екологічних, економічних та соціальних негараздів. Тому виникає необхідність переходу до екоцентризму, при якому забезпечується перехід до добровільної екологічної відповідальності, спрямованої не на боротьбу із забрудненням, а на його недопущення.

При дослідженні шляхів вирішення проблем формування екологічної відповідальності в країнах світу цінним, на нашу думку, виявився досвід Голландії [1], суть якого полягає в наступному. Інтенсивне квітникарство в країні спричинило забруднення ґрунту та підземних вод пестицидами, гербіцидами та добривами. Відповідним заходом країни було запровадження жорстких нормативів, які дозволили одночасно вирішити екологічні та економічні проблеми шляхом запровадження замкнутого виробничого циклу. Наприклад, у найсучасніших теплицях Голландії квіти вирощуються не в ґрунті, а на зволоженій шлаковаті, що знижує ризик ураження рослини грибковими захворюваннями та скорочує потребу в добривах і пестицидах. Вода ж використовується багаторазово, оскільки замкнутий цикл виробництва підтримує її постійну циркуляцію. До того ж ця система дозволяє створити добрі умови для вирощування квітів, що підвищує їх товарну якість. Вартість доставки істотно знизилася, оскільки квіти вирощуються на спеціальних піддонах. У результаті цього не тільки зменшується шкідливий вплив на ґрунт, але й витрати на виробництво й реалізацію продукції, поліпшується якість товару, підвищується конкурентоспроможність у глобальному масштабі.

Результати, отримані у квітникарстві Голландії, свідчать, що в країні створено ефективну систему впровадження інновацій у сферу землекористування, яка забезпечує взаємозв'язок нормативно-правового забезпечення, науково-технічного та виробничого забезпечення. Таку систему, згідно з вітчизняною термінологією, можна визнати як модель інноваційного розвитку. Саме вона дозволила змінити філософію землекористування голландців, використовуючи нові методологічні принципи наукового пізнання на основі гармонійного розвитку природи і суспільства.

Дослідження сутності інноваційного розвитку дозволяє зробити висновок про те, що він є філософією й мистецтвом стратегічного розвитку землекористування, який відкидає експлуаторське використання земельних ресурсів та забезпечує підкорення людини законам біосфери, яка, за словами В.І. Вернадського, перетвориться в ноосферу, де розум людини буде знаходитися в гармонічній єдності “людина – природа”.

Відзначимо, що передумовами інноваційного вектора розвитку землекористування є глибокі зміни самої суті вітчизняного землекористування: створено нову систему земельних відносин на основі приватної власності на землю, збільшилася кількість землекористувачів та землевласників, формується інфраструктура ринку землі й іпотечного кредитування, змінилися умови праці, виникла потреба переходу від звичної статичної до динамічної конкуренції, а відповідно й виникла потреба у використанні нестандартних рішень, які, у свою чергу, вимагають високого рівня не стільки традиційного інтелекту, скільки творчості, креативності землевласників та землекористувачів.

При формуванні умов розвитку інноваційного землекористування необхідно враховувати міжнародні стандарти інновацій, прийняті в Осло в 1992 р., що одержали назву “Керівництво Осло”. При цьому міжнародні стандарти інновацій слід розуміти як рекомендації міжнародних організацій в області статистики науки й інновацій, що забезпечують їхній системний опис в умовах ринкової економіки. Відповідно до цих стандартів, інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

На сучасному етапі розвитку науки визначення сутності терміна “інновації” [3] має п'ять основних підходів:

- 1) об'єктний (у вітчизняній літературі в цьому випадку даний термін часто виступає словом “нововведення”);
- 2) процесний;
- 3) об'єктно-утилітарний;
- 4) процесно-утилітарний;
- 5) процесно-фінансовий.

Сутність об'єктного підходу полягає в тому, що інновація виступає як об'єкт, результат НТП: нові техніка, технологія. При цьому розрізняють базисні інновації, які є основою формування нових поколінь і напрямків техніки тощо та псевдоінновації (раціоналізуючі), спрямовані на часткове поліпшення застарілих поколінь техніки і технологій.

У рамках процесного підходу під інновацією розуміється комплексний процес, що включає розробку, впровадження у виробництво й комерціалізацію нових споживчих цінностей товарів, техніки, технології, організаційних форм і т.д.

Об'єктно-утилітарний підхід до визначення терміна "інновація" характеризується двома основними моментами. По-перше, під інновацією розуміється нова споживча вартість, заснована на досягненнях науки і техніки. По-друге, акцент робиться на утилітарній стороні нововведення – здатності задовольнити суспільні потреби з більшим корисним ефектом.

У рамках процесно-фінансового підходу під інновацією розуміється процес інвестицій у новациї, вкладення коштів у розробку нових техніки та технології, наукові дослідження.

Ретельний теоретичний аналіз всієї сукупності підходів до визначення сутності терміна "інновація" показав, що вони мають певні недоліки, а саме: не розкривають економічної сутності інновації, відсутні чіткі критерії визначення інновації з позицій її економічних результатів. Внаслідок цього виникає ситуація, коли будь-яке нововведення можна трактувати як інновацію. Для більш глибокого розкриття поняття "інновація" варто використати системний підхід. На основі аналізу сутності поняття "Інновація" [4; 5; 6; 7; 8] нами зроблено узагальнююче його визначення для використання в термінологічному апараті економіки землекористування, а саме: інновація – це впроваджена в практику новация, при використанні якої в процесі використання землі з'являється кінцевий результат у вигляді суспільно корисного блага з обов'язковою умовою раціонального використання й охорони земель.

У цьому зв'язку можна окреслити специфічні ознаки інновацій у землекористуванні:

■ вони завжди пов'язані із практичним використанням оригінальних рішень у процесі використання землі;

■ конкретна еколого-економічна і соціальна вигода не тільки для землевласників та землекористувачів, але і споживачів їх сільськогосподарської продукції та ін.;

■ іст інновацій становлять якісні зміни процесу використання землі.

Отже, інновації в землекористуванні стають головною "дієвою силою" теоретичних сценаріїв і практичної реалізації земельної реформи, сучасної науково-технічної революції в землекористуванні, відтісняючи інвестиції, які панують багато років у даній сфері як головний фактор економічного росту.

Тому подальший розвиток земельної політики необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку, яка включає: збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки землекористування; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку; зміцнення екологобезпеки землекористування; збереження й розвиток сформованих наукових шкіл тощо.

Дослідження специфіки земельної сфери дозволило сформувати основні принципи земельної політики в інноваційній діяльності: правова охорона інтелектуальної власності; інтеграція наукової, науково-технічної діяльності в практичну діяльність землевласників та землекористувачів; підтримка конкуренції в сферах земельної науки і техніки; концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку землекористування; стимулювання ділової активності в науковій, науково-технічній та інноваційній діяльності; розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Доцільно відзначити, що для формування умов інноваційно орієнтованого землекористування існує потреба у відкорегуванні функцій органів системи управління земельними ресурсами, до яких необхідно віднести:

■ стимулювання розвитку науки, у тому числі прикладної, підготовки наукових кадрів і малого інноваційного підприємництва в землекористуванні;

■ впровадження програм, спрямованих на підвищення інноваційної активності в сфері використання землі;

■ стимулювання державних замовлень на науково-дослідні роботи щодо організації раціонального використання й охорони земель;

■ впровадження податкових та інших важелів державного регулювання, що формують активний вплив на ефективність інноваційних рішень у сфері землекористування;

■ стимулювання середництва у взаємодії академічної, вузівської та прикладної науки, що стимулює кооперацію в розвитку інноваційно орієнтованого землекористування.

Виходячи з даних функцій державна політика у сфері землекористування буде орієнтована на стимулювання сприятливого клімату для розвит-

ку інноваційних процесів у сфері використання землі.

Звернімо увагу на те, що науково-технічні розробки і нововведення у сфері землекористування виступають як проміжний результат науково-виробничого циклу й у міру практичного застосування перетворюються на науково-технічні інновації. Науково-технічні розробки й винаходи є додатком нового знання з метою їхнього практичного застосування, науково-технічної ж інно-

вації є матеріалізацією нових ідей і знань, відкриттів, винаходів і науково-технічних розробок у процесі виробництва з метою їхньої комерційної реалізації для задоволення певних запитів землевласників та землекористувачів.

Результати інноваційної діяльності в землекористуванні оцінюються ефективністю їх реалізації.

У цьому контексті нами запропоновані такі види ефекту (табл. 1):

Таблиця 1

Види ефекту інновацій у землекористуванні

Вид ефекту	Сутність ефекту
Економічний	Полягає в отриманні економічних результатів науково-технічних розробок (інновацій)
Екологічний	Враховує вплив інновацій на екологічний стан земельних ресурсів
Науково-технічний	Підвищення науково-технічного рівня землекористування
Фінансовий	Розрахунок співвідношення фінансових витрат та результатів впровадження інновацій
Соціальний	Відображає зміни умов діяльності людини, господарюючої на землі

Визначення ефекту інновацій у землекористуванні – це функція фахівців, що займаються різними організаційно-економічними аспектами нововведень, тобто земельних інноваційних менеджерів, які мають науково-технічний і економіко-психологічний потенціал та інженерно-економічні, землевпорядні знання. Саме інноваційні менеджери забезпечать умови розвитку інноваційного землекористування та спрогнозують можливі кризи і розроблять шляхи їхнього подолання.

На сучасному етапі реформування земельно-майнових відносин власності неодмінною детермінантою розвитку продуктивних сил і земельних відносин є розвиток інноваційно-орієнтованого вектора аграрного сектора, у тому числі однієї з важливих його складових – землекористування. Наукове визначення об'єктивної необхідності переходу на інноваційну модель зумовлена низькою ефективністю землекористування, посиленням деградаційних процесів

грунтового покриву, суперечливим і складним характером земельних відносин у контексті завдань соціально-економічного розвитку регіону.

Дослідження економічних поглядів на історичному шляху щодо процесів інноваційного розвитку землекористування свідчать, що інноваційна діяльність не знаходила й поки що не знаходить свого глибинного відображення в нових умовах господарювання на землі. Система поглядів, яка побутувала в економічних дослідженнях, спрямувала наукову думку в русло догматизму та спрощення, через що остання не могла претендувати на сформовану економічну доктрину, тому й досі залишається багато актуальних, але не розв'язаних проблем, які розкривали б теоретико-методологічне обґрунтування та методичні положення розвитку інноваційно-орієнтованого землекористування, тому практична потреба розв'язання цих проблем і визначає актуальність даної статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stuart L. Hart, "Beyond Greening: Strategies for a Sustainable World", Harvard Business Review, January-February 1997, p.66-76.
2. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л.М. Гохберга. М.: ЦИСН, 1996.
3. Бездудный Ф.Ф., Смирнова Г.А., Нечаева О.Д. Сущность понятия "инновация" и его классификация // Инновации. – 1998. – № 2-3(13).
4. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2002. – 416 с.
5. Гальчинський А.С., Гесць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 56 с.
6. Дагаев А. Рычаги инновационного роста // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – №5. – С. 70-76.
7. В'юн В.Г. Специфіка впровадження інновацій у сучасному аграрному виробництві // Матеріали четвертих зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 червня 2002 року. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – С. 410-416.

8. Горлачук В.В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування Західної України. – Львів: Вища школа, 1996. – 210 с.
9. Сохнич А.Я. Оптимізація землекористування в умовах реформування земельних відносин. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2000. – 13 с.
10. Третяк А.М. Особливості управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки // Вісник Львівського державного аграрного університету: Землевпорядкування і земельний кадастр. – Львів, 1998. – С. 5-11.